

Melita Poler Kovačič, Karmen Erjavec

Podobe preiskovalnega novinarstva v slovenskem dnevnem tisku

POVZETEK: Slovenski novinarji so privzeli določene strategije, s katerimi ustvarjajo podobe preiskovalnega novinarstva v (kakovostnem) dnevnem tisku. Vendar pa nekatere prispevke o institucionalnih škandalih lahko označimo le kot polpreiskovalne. Tekstovna analiza je izpostavila strategije faktizma, sklicevanja na uradne in/ali anonimne vire ter na splošno védenje in zdrav razum. Novinarji so razloge za to prakso v poglobljenih intervjujih pripisali tržni usmerjenosti medijev; izrazili so prepričanje, da so prisiljeni vztrajati v tej situaciji, ki je ni možno spremeniti ali pa je celo pojmovana kot nekaj normalnega. Namesto da bi opravljali vlogo psov čuvajev, polpreiskovalni novinarji tako dopuščajo uradnim virom – pogosto skritim za tančico anonimnosti –, da postavljajo medijske predmetnike.

KLJUČNE BESEDE: institucionalni škandali, preiskovalno novinarstvo, novinarske strategije, viri informacij, novinarska etika

1 Uvod

Preiskovalno novinarstvo je ključnega pomena za demokratično družbo, saj razkrija protizakonita in/ali neetična ravnanja nosilcev družbene moči in oblasti, od katerih državljani pričakujemo ravnanje v javnem interesu (gl. npr. Anderson in Benjaminson 1976; De Burgh 2000; Randall 2000). Študije o preiskovalnem novinarstvu so se doslej osredotočale predvsem na različne omejitve, izhajajoče iz ekonomskih in/ali političnih pritiskov, ki ovirajo preiskovalno novinarstvo v različnih delih Evrope (gl. Marron 1995; Barnett 2004; Chalaby 2004; Nord 2007; Merljak Zdovc in Poler Kovačič 2007), Severne Amerike (gl. Just in dr. 2002; Berkowitz 2007), Afrike (gl. Mudhai 2007), Avstralije (gl. Beecher 2009) in Azije (gl. Zhao 2000; Tong 2007; Tong in Sparks 2009). Te študije ponazarjajo razširjeno prepričanje medijskih in akademskih krogov, da sta tako kakovost kot količina preiskovalnega novinarstva v upadu (gl. Franklin in dr. 2005; Cordell 2009). Večina študij se ukvarja z omejitvami preiskovalnega novinarstva, njegovim pomanjkljivim uresničevanjem ali celo izginjanjem. Nekaj jih nakazuje, da lahko komercializacija spodbuja preiskovalno novinarstvo (npr. Rolland 2006), da je lahko preiskovalno novinarstvo za medije celo dobra poslovna priložnost (npr. Boardman 2008) ter da preiskovalno novinarstvo vpliva na javno mnenje in družbeno odločanje (npr. Protes in dr. 1987;

Raphael in dr. 2004). Le redko je raziskovalce zanimalo, kaj o preiskovalnem novinarstvu menijo novinarji sami (gl. Marron 1995; De Burgh 2003). Ne obstajajo pa študije, ki bi raziskovale, kako se novinarji spoprijemajo z omejitvami pri izvajanju preiskovalnega novinarstva in ali so morda razvili kakšne strategije, s katerimi premagujejo pritiske na svoje delo ter pomanjkanje osebja in finančnih sredstev. S to študijo skušamo zapolniti to raziskovalno vrzel.

V zadnjih nekaj letih smo v Sloveniji ugotovili pojav t. i. polpreiskovalnega novinarstva (gl. Poler Kovačič 2009), za katerega je značilno, da novinarji zgolj ustvarjajo videz preiskovalnega novinarstva, ne da bi tako novinarstvo dejansko izvajali. Preiskovalno novinarstvo je običajno dolgotrajno in drago (De Burgh 2000: 7); novinarske preiskave kljub trudu včasih zaidejo v slepo ulico in ne prinesejo nič takega, kar bi bilo vredno objave (Franklin in dr. 2005: 122). V obdobju ekonomske recesije si mediji še posebej prizadevajo, da bi zmanjšali produkcijske stroške, saj se srečujejo z upadom oglaševanja (gl. npr. Picard 2001; Setinšek in Božič Marolt 2009) in zmanjševanjem naklade (gl. Valicon 2010), po drugi strani pa je vsaj za tiste medije, ki imajo ambicijo izkazovati status kakovostnejšega tiska, nujno ohranjanje vtisa, kot da še vedno ustvarjajo preiskovalne novinarske prispevke, kajti preiskovalno novinarstvo običajno povezujemo s kakovostnim novinarstvom, katerega poslanstvo je nadzor oblasti in razkrivanje zlorab oblasti s strani tistih, ki v imenu državljanov upravljajo z denarjem davkoplačevalcev (Tong in Sparks 2009).

Ta spoznanja porajajo številna vprašanja o sedanjosti in prihodnosti preiskovalnega novinarstva, na primer: Kako novinarji ustvarjajo podobo, da so njihove zgodbe rezultat preiskovalnega novinarstva, četudi niso? Katere strategije uporabljajo pri izvajanju polpreiskovalnega novinarstva? Kako interpretirajo svoje polpreiskovalne novinarske prakse?

Glavni cilj tega članka je identificirati strategije polpreiskovalnega novinarstva in ugotoviti, kako jih interpretirajo in upravičujejo novinarji sami. Za predmet raziskave bomo vzeli slovenski kakovostn(ejš)i tisk, ker od njega pričakujemo preiskovalno novinarstvo v najboljši izvedbi. Kritično diskurzivno analizo polpreiskovalnih novinarskih prispevkov bomo kombinirali z etnografsko metodo poglobljenih intervjujev z novinarji in uredniki, kar nam bo omogočilo vpogled v novinarske interpretacije, ki iz samih besedil niso razvidne in zato bralcu niso dostopne.

V prvem poglavju bomo na kratko opisali slovensko novinarsko prizorišče, pri čemer bomo izpostavili nekatere vzroke za pojav polpreiskovalnega novinarstva. Sledil bo pregled relevantne literature oziroma teoretsko ogrodje, iz katerega bomo izpeljali raziskovalna vprašanja. Po opisu metod in podatkov bomo predstavili rezultate tekstovne in etnografske analize, ki jih bomo na koncu interpretirali v luči širšega konteksta slovenskega novinarstva in družbe.

2 Razvoj preiskovalnega novinarstva v Sloveniji

Novinarji so bili do vzpostavitve novega družbenega reda v Sloveniji leta 1991 v glavnem odgovorni socialistični državi in njenim voditeljem. Drugačna mnenja so bila zatirana s preventivno cenzuro in represivno kazensko zakonodajo. V takih okoliščinah od novinarjev ni bilo mogoče pričakovati, da bodo nadzirali nosilce oblasti; nasprotno, od novinarjev se je pričakovalo, da bodo delovali kot družbenopolitični delavci (gl. npr. Poler 1996). Kljub svobodnemu novinarstvu nenaklonjenim razmeram pa so nekateri mediji ob koncu 80. let prejšnjega stoletja kritizirali vlado (Amon 2004: 66); še posebej tednik Mladina je uporabljal preiskovalnonovinarske pristope pri razkrivanju afer (gl. Šuen 1994). Tako se je kratek čas zdelo, da je porajajoča se demokracija vnesla svež veter v slovenske medije in novinarstvo. Toda od začetka 90. let naprej se uveljavlja drugačna podoba slovenskega novinarstva. Raziskave (gl. npr. Košir 1993; Poler Kovačič 2003; Kalin Golob in Poler Kovačič 2005) so v obdobju demokratizacije in komercializacije medijev razkrile porast neetičnega poročanja o škandalih, ki je izšel tudi iz napačnega razumevanja demokracije in na novo pridobljene svobode izražanja kot absolutnih pravic brez dolžnosti – kot da svoboda ne pomeni tudi odgovornosti.

Devetdeseta leta so tako prinesla nekaj različnih pojavov na področju razvoja preiskovalnega novinarstva, med njimi vzpon t. i. *kvazipreiskovalnega novinarstva* (gl. Poler Kovačič 2003), zlasti v političnih in ekonomskih rubrikah resnejšega tiska. Njegova glavna značilnost je bila, da je izbiral teme, vredne preiskovanja, vendar tako preiskovanje kot poročanje nista bila skladna s profesionalnimi novinarskimi standardi, objave pa niso vodile k razpletom afer. Veliko kvazipreiskovalnega novinarstva je temeljilo na informacijah tajnih virov, katerih zahteve po zaupnosti niso bile upravičene (več o tem, kdaj je anonimnost upravičena, gl. npr. v Day 2000), anonimnih pismih, poslanih uredništvom in objavljenih brez nadaljnje preiskave, ali celo govoricah. Kljub temu so novinarji take zgodbe predstavljali kot preiskovalne, češ da so razkrile nekatere (domnevne, četudi nedokazane) nepravilnosti, ki jih je nekdo (običajno javna oseba) poskušal skriti.

Tipično za drugi pojav je izenačevanje *senzacionalizma* s preiskovalnim novinarstvom, predvsem v slovenskih tabloidih (gl. Kalin Golob in Poler Kovačič 2005). Gotovo razkrivanje škandalov včasih sovпада z zahtevami prodornega preiskovalnega novinarstva (Lull in Hinerman 1997: 28). Vendar je bil potencial poročanja o škandalih, da bi služilo kot forum zavedanja in razprave javnosti o relevantnih vprašanjih ter bilo namenjeno določenim spremembam, v slovenskem novinarstvu po osamosvojitvi države uresničen le redko. Nekateri tabloidni pisci so se celo razglašali za preiskovalne novinarje, čeprav so bili njihovi prispevki pogosto zelo oddaljeni od resnicoljubnosti in drugih profesionalnih zahtev (gl. npr. Kalin Golob in Poler Kovačič 2005). Izbrana tematika kot tudi vprašljiva verodostojnost dokazov in/ali metod pridobivanja informacij utemeljujeta zaključek, da je označevanje takih zgodb kot preiskovalnonovinarskih zloraba poimenovanja »preiskovalno novinarstvo«.

Pojav t. i. *mobi novinarstva* v letu 2007 (gl. Poler Kovačič in Erjavec 2008) je prav tako spodbudil nove premisleke o razvoju preiskovalnega novinarstva. Mobi novi-

narstvo so mediji označevali kot *državljsko novinarstvo*, pri katerem ljudje svoje zgodbe pošiljajo po telefonu neposredno v uredništva. Državljsko novinarstvo naj bi se ukvarjalo s pomembnimi temami (več o tem gl. v Nip 2006). Informacije, ki jih pošiljajo člani občinstva, bi lahko služile kot koristno izhodišče za nadaljnje novinarske preiskave, zato bi od medijev, ki so na svojih straneh in v svojih programih spodbujali državljansko novinarstvo, pričakovali, da bodo na temelju možnosti, ki jih (lahko) prinese nov kanal pridobivanja relevantnih informacij, uvedli nekatere nove pristope k preiskovalnemu novinarstvu. Toda raziskava, ki sva jo opravili Erjavec in Poler Kovačič (2009), je pokazala, da se je domnevno državljansko novinarstvo spreverglo v vohunsko-ovaduško prakso, ki izkorišča nove medijske tehnologije za komercialne namene, ne da bi obsegalo preiskave in razkrivanje nepravilnosti v družbi.

Obstaja le malo raziskav, ki bi dokazovale obstoj »pravega« preiskovalnega novinarstva. Od Šuenove knjige iz leta 1994, v kateri je opisal primere kakovostnega preiskovalnega novinarstva s konca 80. let prejšnjega stoletja, je le malo študij o preiskovalnem novinarstvu, in še te se večinoma ukvarjajo z odkloni od tega, kar običajno razumemo kot pravo preiskovalno novinarstvo (gl. npr. Merljak Zdovc in Poler Kovačič 2007; Poler Kovačič 2003). Colarič (2003) je analizirala novinarstvo Mira Petka, katerega prispevke iz poznih 90. let prejšnjega in z začetka novega stoletja bi lahko označili za preiskovalno novinarstvo. Vendar »primer Petek« literatura večinoma obravnava le v luči nasilnega ravnanja z novinarjem in omejevanja svobode izražanja, ne da bi njegova dela analizirala na tekstovni ravni. Zadnja raziskava (gl. Poler Kovačič 2009) je opozorila na nov pojav, t. i. polprofesionalno novinarstvo v kakovostnem dnevnem časniku, ki se oklicuje za preiskovalno novinarstvo.

3 Pregled literature in raziskovalna vprašanja

Širši pogled na vlogo preiskovalnega novinarstva v družbi se osredotoča na (re) produkcijo ideologij in zagovarja prepričanje, da preiskovalno novinarstvo z razkrivanjem nepravilnosti v gospodarstvu in politiki utrjuje (neo)liberalni kapitalistični red; z izpostavljanjem izjem ustvarja pomen, da sistem kot celota deluje dobro (gl. Gitlin 1980). Ožji pogled pa se v glavnem ukvarja s praksami preiskovalnonovinarskega procesa; preiskovalno novinarstvo priznava kot ključno za demokratično družbo, saj opozarja na »neuspehe v regulacijskih sistemih družbe in na načine, kako lahko bogati, močni in pokvarjeni te sisteme preslepijo« (De Burgh 2000: 3). V tem članku pritrjujemo prvemu pogledu, vendar naš namen ni razkritje ideoloških elementov, ampak identifikacija strategij, ki jih novinarji uporabljajo pri ustvarjanju vtisa preiskovalnega novinarstva. Zato temeljimo na drugem pogledu, ki nam omogoča vzpostaviti razlikovanje med preiskovalnimi in polpreiskovalnimi novinarskimi prispevki.

Anderson in Benjaminson (1976: 5) opredeljujeta preiskovalno novinarstvo kot »sporočanje skritih informacij« o dejavnostih javnih uradnikov. Njegov namen je postaviti korupcijo, hipokrizijo in kršenje zakonov v središče javne pozornosti. Ukvarja se z zadevami, ki jih je težko odkriti, dokazati in razkriti (Kieran 2000: 156). Tveganja so običajno velika in nekdo poskuša informacijo prikriti. Do idej za predmete novinarskih

preiskav je možno priti z namigi informatorjev, po naključju, na podlagi navidezno rutinskih zgodb, ki se kasneje izkažejo za pomembnejše, na temelju novinarjevega lastnega opazovanja itd. (Randall 2000: 101); vedno pa mora novinarjevo delo temeljiti na vnaprejšnjem premisleku in pripravi, opozarjata Anderson in Benjaminson (1976: 25). Visoko aktivno odkrivanje informacij od novinarja zahteva, da vzpostavlja stike z viri zunaj novinarskega uredništva, da opravlja preiskave (McManus 1994: 98). Razkritje informacij tako poteka na podlagi »novinarjevega izvirnega, dolgotrajnega ‘izkopavanja’ informacij« (Aucoin 2005: 91) in s ciljem, da bodo razkritju sledile reforme.

Profesionalni standardi preiskovalnega novinarstva niso bistveno drugačni kot pri »tradicionalnem« novinarstvu. Novinarski diskurz na splošno temelji na zahtevah po resnicoljubnosti in točnosti (McNair 1998: 5). Naloga preiskovalnega novinarja je »odkriti resnico in identificirati odmikanja od nje« (De Burgh 2000: 9). Argumentacija je pomembna za novinarstvo na splošno, za preiskovalno novinarstvo pa še posebej, in sicer zaradi občutljive narave preiskovanih in razkritih tematik. Zlonamerno podtikanje, obrekovanje, klevetanje, žaljenje in neutemeljene obtožbe so hude profesionalne kršitve (gl. npr. *Deklaracija o temeljih novinarske etike*, ki so jo sprejele številne novinarske skupnosti v okviru Mednarodne federacije novinarjev IFJ (1954/1986), tudi slovenski novinarji). Profesionalne zahteve, da mora novinar preverjati točnost zbranih informacij, popravljati svoje napake, navajati vire in v primeru hudih obtožb pridobiti odziv obtoženega, obsega tudi *Kodeks novinarjev Slovenije* (Društvo novinarjev Slovenije 2002). Torej so dokazi za preiskovalnega novinarja nepogrešljivi.

Pregled študij o preiskovalnem novinarstvu (Barnett 2004; Beecher 2009; Berkowitz 2007; Boardman 2008; Chalaby 2004; Cordell 2009; De Burgh 2003; Franklin in dr. 2005; Just in dr. 2002; Marron 1995; Merljak Zdovec in Poler Kovačič 2007; Mudhai 2007; Nord 2007; Protess in dr. 1987; Raphael in dr. 2004; Rolland 2006; Tong 2007; Tong in Sparks 2009; Zhao 2000) razkriva pomanjkanje raziskav o strategijah, ki jih novinarji uporabljajo z namenom, da bi ustvarili vtis preiskovalnega novinarstva. Izraz »strategija« se nanaša na bolj ali manj natančen in nameren načrt praks (vključno z diskurzivnimi praksami), privzet z namenom, da bi dosegli določen družbeni, politični, psihološki ali jezikovni cilj (Wodak 2003: 139), v našem primeru produkcijo novinarskih prispevkov, ki bi jih na tekstovni ravni lahko prepoznali kot preiskovalne. Naše prvo raziskovalno vprašanje se glasi:

Katere diskurzivne strategije uporabljajo novinarji pri ustvarjanju polpreiskovalnega novinarstva?

Ker je novinarski diskurz vedno »reprezentacija z določenega gledišča« (Fowler 1991: 209), nas bodo v nadaljevanju zanimala interpretacije novinarjev. Na produkcijo novinarskih prispevkov neizogibno vplivajo osebna in profesionalna ozadja, drže, vrednote in prepričanja novinarjev (Shoemaker in Reese 1996: 64). Tako so strategije novinarjev v veliki meri odvisne od njihovih lastnih interpretacij, kaj tvori (pol) preiskovalno novinarstvo. Zato so njihove interpretacije zelo pomembne, vendar niso prepoznavne na tekstovni ravni njihovih prispevkov. Da bi razkrili tisto, kar nam bo tekstovna analiza prikrla, postavljamo drugo raziskovalno vprašanje:

Kako novinarji interpretirajo polpreiskovalno novinarstvo?

4 Metodologija

Da bi odgovorili na prvo raziskovalno vprašanje, bomo izvedli tekstovno analizo novinarskega diskurza. Uporabili bomo kritično diskurzivno analizo (gl. Fairclough 1995; Van Dijk 1988). Tekstovna analiza bo izvedena na treh ravneh, tj. analiza propozicij, analiza ključnih besed in analiza virov. Ker kritična diskurzivna analiza proučuje prisotne in manjkajoče prvine (Richardson 2007: 38), bomo tudi mi analizirali prisotne in manjkajoče makro- in mikropomene ter vire v novinarskih prispevkih.

Po Van Dijk (1980: 32) so makropropozicije »najbolj ključni pomeni nekega teksta, izpeljani iz pomenov posameznih besed in povedi po makropravilih, kot so brisanje nepomembnih pomenov, posploševanje in oblikovanje pomena na abstraktni ravni«. Ta pravila izpuščajo nepomembne posameznosti, posplošujejo in povezujejo bistvo sporočenega na višjo raven abstraktnega pomena ali oblikujejo nov koherenten pomen. V tej študiji makropropozicijo razumemo kot idejno enoto povedi, različnih povedi, odstavka in celotnega teksta, odvisno od pomenske raznolikosti in koherentnosti. Analiza makropropozicij je torej makrosemantična analiza, ki vključuje celovite pomene in omogoča »prepoznavanje najpomembnejših informacij določenega diskurza« (Van Dijk 1988: 122). Na podlagi makropropozicij je Van Dijk preučeval tudi t. i. »teme«, ki jih je opredelil kot »posplošene makropropozicije« (1988: 63). V tej študiji bodo najpomembnejši pomeni tekstov določeni po prej omenjenih makropravilih, prepoznane bodo prisotne in manjkajoče makropropozicije o škandalih, objavljenih v slovenskih dnevnikih.

Študija vključuje tudi analizo ključnih besed, ki konstituira določen diskurz, saj je »analiza ključnih besed ali analiza 'lokalnih' pomenov na ravni besed najbolj uporabna za razkritje ideologij in diskurzov« (Van Dijk 1980: 78). Prva in osnovna naloga raziskovalca je, da v preučevanem diskurzu prepozna termine, ki usmerjajo diskurzivno pozornost na določen del družbenega sveta (Fowler 1991: 82). Vsaka družbena raba besed vključuje izbiro besed ali – z drugimi besedami – »izbor ene besede namesto druge ima vedno kontekstualen vzrok« (Van Dijk 2000: 39). Z analizo ključnih besed želimo prepoznati, katero besedišče so uporabili novinarji, ko so pisali o institucionalnih škandalih.

Uporabili bomo tudi analizo novinarskih virov informacij. Sigal (1973: 69) je ugotovil, da »večina novic ne govori o tem, kaj se je zgodilo, ampak o tem, kaj je nekdo povedal, da se je zgodilo«. To pomeni, da je analiza virov ključna v analizi novinarskega diskurza. Takšna analiza omogoča refleksijo procesa prednostnega tematiziranja (Weaver in Elliott 1985) in odgovarja na vprašanje, kdo določa primarno interpretacijo dogodka oz. situacije, torej okvir sporočanja (Hall in dr. 1999: 254–255). Na temelju analize virov bomo lahko odgovorili na vprašanje, ali so institucionalni škandali nastali kot rezultat novinarskega preiskovanja.

Ker je kritična diskurzivna analiza predvsem tekstovna, jo bomo kombinirali s poglobljenimi intervjuji, da bi odgovorili na drugo raziskovalno vprašanje ter dobili vpogled v novinarjevo pojmovanje, razumevanje in razlago lastne novinarske prakse. Najboljši pristop k razumevanju procesa produkcije in interpretacije je etnografija

(Hansen in dr. 1998), ki skuša razkriti raznolike vidike prakse in tako zagotavlja neprecenljiv kontekst za oceno analizirane prakse. Uporabili smo polstrukturirani intervju, ki smo ga oblikovali na podlagi ključnega vprašanja: *Kako razumete polpreiskovalno novinarstvo in kako ga upravičujete?* Raziskovalno vprašanje smo preoblikovali glede na odzivnost posameznih intervjuvancev. Poglobljeni intervjuji so bili za naš namen ustrezni, ker omogočajo pogled v globino, odkrivanje novih smernic, odpirajo nove razsežnosti problemov ter omogočajo dostop do jasnih in točnih mnenj, ki izhajajo iz osebnih izkušenj (Burgess 1982). Za intervjuvance smo izbrali novinarje, ki so avtorji analiziranih prispevkov. Intervjuji so trajali od dvajset minut do ene ure. Bili so posneti in kasneje zapisani. Avtorici sva skupaj analizirali vsak intervju.

5 Podatki

Analiza vključuje vseh 56 prispevkov, ki so pokrivali institucionalne škandale v izbranih slovenskih dnevnikih med januarjem 2006 in koncem decembra 2009. Izbrali smo prispevke, ki so v naslovu, nadnaslovu, vodilu ali preostalem besedilu označevali, da gre za preiskovalno novinarstvo, ali pa je bilo iz konteksta teh prispevkov ali naslednjih novinarskih objav o istem škandalu posredno razvidno, da so novinarji prispevke interpretirali kot preiskovalne, na primer s poudarjanjem, da so bili prvi, ki so pridobili informacije in zgodbo razkrili. Kot institucionalne škandale smo opredelili tiste, v katerih dejanja, ki osramotijo ali užalijo idealizirano prevladujočo moralo družbene skupnosti ali zakonodajo, izvedejo posamezniki, ki delajo v družbenih institucijah. Njihova dejanja postanejo škandalozna, ker ne predstavljajo zgolj sebe, ampak tudi institucije, v katerih delajo (Lull in Hinerman 1997: 20).

V analizo smo vključili vse slovenske kakovostne(jše) dnevnike (*Delo, Večer, Dnevnik, Primorske novice, Finance*). Naša predpostavka je bila, da bi med različnimi mediji ravno ti dnevniki (še vedno) morali izvajati preiskovalno novinarstvo; kot kakovostni tisk naj bi poročali o relevantnih temah, delovali v javnem interesu in spoštovali profesionalne standarde. V kakovostnem tisku pričakujemo uresničevanje ožje in strožje pojmovanega novinarstva, tj. sporočanje t. i. tehtnih novic, ki zadevajo za javnost pomembne dogodke (gl. npr. Tuchman 1978: 47–48), torej tudi upovedovanje preiskovalnonovinarskih tem. Nadalje, kot kažejo ugotovitve iz tujine (gl. npr. Berkowitz 2007: 551), večino preiskovalnega novinarstva izvajajo v večjih časnikih z nacionalno ali vsaj regionalno pokritostjo, ki imajo na voljo tudi več sredstev za običajno dolgotrajne in drage preiskovalnonovinarske postopke; večja pokritost namreč pomeni večje število bralcev in več oglaševalskega denarja, s tem pa tudi potencialno manjšo odvisnost od posameznih močnih in vplivnih družbenih akterjev, ki bi v skladu s svojimi interesi preiskovalno novinarstvo želeli utišati.

Poglobljene intervjuje smo izvedli z desetimi novinarji, ki so pisali (pol)preiskovalne prispevke med letoma 2006 in 2009 v časnikih, katerih besedila obravnavamo s tekstovno analizo. Intervjuvanci so bili stari med 28 in 45 let, vsi razen dveh so bili moškega spola. Na prošnjo intervjuvancev bomo v predstavitvi rezultatov zakrili njihova imena oziroma jih nadomestili z naključno izbranimi črkami. Pri označbi ustvarjalca novinarskega sporočila bomo uporabili izraz »novinar«, ki pa velja za oba spola. Ob tem poudarjamo, da ob

veliki raznolikosti odgovorov v poglavje o rezultatih niso vključeni vsi, ampak le tipični odgovori, ki niso nujno odgovori tistih intervjuvancev, katerih besedila so predstavljena kot tipični zgledi uporabe posameznih strategij.

6 Tekstovna analiza polpreiskovalnih prispevkov

Tekstovna analiza prispevkov je razkrila štiri diskurzivne strategije ustvarjanja videza preiskovalnega novinarstva, uporabljene v večini analiziranih sporočil. Pri predstavitvi strategij bomo vsako ponazorili s tipičnim primerom, kot je značilno za predstavitve rezultatov v kritični diskurzivni analizi (gl. Fairclough 2003). Da bi zagotovili anonimnost avtorjev, bomo podatke o sicer javni objavi izbranih prispevkov na izrecno željo intervjuvancev izpustili. Ob tem želimo poudariti, da tekstovna analiza, katere rezultate predstavljamo v nadaljevanju, izključuje vrednostne sodbe o (ne)krivdi akterjev posameznih škandalov; namen znanstvene analize ni ugotavljanje resničnosti ali upravičenosti ravnanj, ki so jim bila očitana, ampak želimo na teh primerih razkriti strategije, ki so jih uporabili novinarji, da bi zakrili neuresničevanje prvin preiskovalnega novinarstva.

6.1 Strategija faktizma

Analiza je pokazala, da so novinarji v svoja besedila vključili obilico zelo podrobnih informacij. Predstavitev prekomernih in skrajno podrobnih podatkov je strateški novinarski ritual, imenovan »faktizem« (gl. Johnson-Cartee 2005: 133). Kot poudarja Johnson-Cartee (2005: 133), je pogosto videti, kot da so novinarji »obsedeni z razkrivanjem, odkrivanjem in zbiranjem podatkov, kajti ustvarjanje 'dejstev' v njihovih zgodbah legitimira sporočilo in vzpostavlja njegovo objektivnost«. Cilj te strategije je prepričati bralca, da je bila preiskava, ki jo je novinar izvedel, temeljita, saj je razkrila številne informacije, ki so bralcu zdaj predstavljene kot dokazi. Dokazi so v preiskovalnem novinarstvu ključnega pomena, saj novinarjevim trditvam podeljujejo verodostojnost; po Tolsonu (1996: 29–32) so najvišja raven dokazov podatki, ki izvirajo iz sprejemljive metode zbiranja dejstev. Strategijo faktizma ponazarjamo z naslednjim tipičnim primerom:

V povezavi s škandalom smo raziskali, kdo bo v primeru daljše odsotnosti vodilnih prevzel vodenje gradbeniškega trojčka /.../.

Po naših podatkih je samo lani vrednost poslov, pri katerih je sodeloval SCT, znašala kar 337,6 milijona evrov, v Primorju 297,8 milijona in Vegradu 143,4 milijona evrov /.../.

Matična podjetja SCT, Primorje in Vegrad so konec leta 2006 zaposlovala skupno več kot 4300 ljudi, ustvarila so več kot 800 milijonov evrov prihodkov, imela 793 milijonov evrov sredstev /.../.

Najmanj zadolženo med njimi je Primorje s 64,2-odstotnim deležem dolgov v financiranju, medtem ko je v Vegradu ta delež 82,7-odstoten.

V tem prispevku je novinar poročal o velikem škandalu, ko so bili vodilni treh gradbenih podjetij osumljeni korupcije; z besedno zvezo »v povezavi s škandalom smo raziskali« je ustvaril vtis, da je škandal preiskoval sam. Toda analiza makropropozicij

je pokazala, da v besedilu manjkajo nove in/ali bolj poglobljene informacije o obtožbah, dokazi ali njihov ekonomski in družbeni pomen. Tako bralec v prispevku izve zgolj tri nove ključne informacije: 1. če bodo direktorje spoznali za krive, njihove obsodbe ne bodo imele ekonomskih posledic za njihova podjetja; 2. opisan je širok razpon poslovnih dejavnosti teh podjetij; 3. navedeni so nekateri ekonomski parametri teh podjetij. Zadnji dve makropropoziciji zavzemata večino prispevka, vendar se njuna vsebina ne nanaša na prvi del sporočila, tj. informacijo o škandalu, saj ne razkrivata informacij iz ozadja oziroma ne ponujata interpretacij škandala. Analiza besed je pokazala, da je novinar prekomerno in podrobno navajal podatke o obsegu poslovnih dejavnosti teh podjetij, njihovi rasti in neuspehih, številu zaposlenih, višini dolga in podobno. Te informacije bralcem, ki niso podrobno seznanjeni z ekonomsko situacijo poslovnega sveta v gradbeništvu, ne povedo veliko. Tako uporaba faktizma služi kot pretvarjanje, da je bila izvedena novinarska preiskava. Toda novinar je informacije o prihodnjem delovanju podjetij v primeru obsodb direktorjev v resnici prejel od njihovih predstavnikov za odnose z javnostmi, medtem ko je ekonomske podatke o podjetjih prepisal z njihovih spletnih strani, kjer so dostopne vsakomur.

6.2 Strategija obsežnega navajanja avtoritativnih uradnih virov

Škandali večinoma niso bili razkriti na temelju izvirne novinarske preiskave, izvedene na novinarjevo/urednikovo pobudo. Tak je primer novinarskega prispevka, v katerem novinar razkriva, da so kriminalisti pri prisluškovanju predsednici uprave Vegrada ujeli nekdanjega tajnika iz kabineta predsednika vlade; iz prisluhov naj bi bilo razvidno, da sta se omenjena še pred zaključkom razpisa za gradnjo letališkega kontrolnega stolpa srečala in dogovarjala o razpisu (poševni tisk dodan):

To informacijo nam je v minulih dneh potrdilo več virov, posredno tudi Borut Petek, ki je včeraj za [ime časnika] povedal, da sta /.../.

Iz dostopnih posnetkov telefonskih pogovorov je namreč razvidno, da /.../.

Njun pogovor naj bi namreč prestregli tudi kriminalisti, ki so po naših podatkih že nekaj dni prej, torej 22. januarja, od tožilstva dobili nalog za nadziranje elektronskih komunikacij Tovšakovce.

V tem prispevku novinar ne razkriva domnevno spornega dogovarjanja o gradnji kontrolnega stolpa, do česar bi se dokopal z lastno preiskavo, ampak javnost zgolj obvešča o tem, da so domnevno dogovarjanje v prisluhih ujeli kriminalisti. Plod novinarske akcije torej ni bilo razkritje nepravilnosti, kar bi lahko šteli za preiskovalno novinarstvo, ampak zgolj razkritje ugotovitev kriminalistov o nepravilnostih. Da novinar kljub temu prispevek označuje za preiskovalno novinarstvo, je razvidno iz objav, ki so sledile.

Na uradnih virih (četudi včasih nerazvidno upovedenih) pa niso temeljili le prispevki o razkritjih s strani uradnih institucij, ampak tudi tisti, ki so vsaj deloma izšli iz novinarske pobude (četudi kot posledica namiga kakega uslužbenca); v teh prispevkih so novinarji pred javnostjo razkrili informacije, do katerih so prišli sami in z uporabo preiskovalnonovinarskih metod, in sicer še pred začetkom morebitne kriminalistične preiskave. Vendar je bilo poročanje tudi v takih primerih običajno že dan po razkritju preusmerjeno od pričakovanih podrobnejših pojasnil, morebiti podprtih z novimi

informacijami, k vzpostavljanju normalizacije stanja, in sicer z obsežnim navajanjem informacij in mnenj uradnih virov. Poglejmo tipičen primer (poševni tisk dodan):

Ljubljana – Kot smo poročali včeraj, so nam nekateri vladni uslužbenci zaupali, da se žena ministra Rupla Meta Rupel brez ministrove navzočnosti pogosto vozi s službenim avtomobilom ministrstva /.../.

Na ministrstvu so potrdili, da je toyota prius, s katero se je peljala Ruplova žena, v lasti ministrstva in da jo je vozil službeni voznik /.../.

Izjava, ki smo jo dobili iz kabineta predsednika vlade, je do ravnanja Ruplove soproge prizanesljiva, čeprav naj bi po naših informacijah premier vendarle nameraval opozoriti ministra na nesprejemljivost takšnih poti in pričakuje, da do njih ne bo več prihajalo. /.../ *, nam je sporočil tiskovni predstavnik vlade Valentin Hajdinjak. /.../ Žena ministra za pravosodje Lovra Šturma službenega avtomobila ministrstva ne uporablja, so nam zagotovili na ministrstvu za pravosodje. »Moja žena ima lasten avto in se sama pelje po takšnih poteh. Še na morje gremo z lastnim avtomobilom.« nam je povedal obrambni minister Karl Erjavec. Tudi v kabinetu predsednika vlade Janeza Janše so zagotovili, da se Urška Bačovnik z vladnim službenim avtom ne vozi.*

Bennett (1996: 39–41) normalizacijo stanja označuje za »informacijsko pristranskost«; uradni glasovi bralca pomirjajo, češ da domnevni prekršek ni splošna praksa, pa tudi v konkretnem primeru – če se bo izkazal za prekršek – bo pravici zadoščeno, kar pomeni, da »sistem deluje« in mu je mogoče zaupati. Tako so uradni viri informacij postavljali medijski predmetnik – včasih že z razkritjem samih dogodkov, drugič z usmerjanjem nadaljnjega poročanja, katerega ključni viri so bili, četudi včasih nerazvidno navedeni. Novinarji so ob prostoru, ki so ga namenjali uradnim virom, zgolj ponavljali že znano in morda dodajali drobce novih informacij, vendar takih, katerih pomembnost za zgodbo je bila majhna ali celo nikakršna. V vseh analiziranih prispevkih je bilo močno poudarjeno »iskanje komentarjev pomembnih udeležencev ali prominentnih političnih voditeljev« (Van Dijk 1988: 54), kot so predstavniki Generalne policijske uprave, Komisije za preprečevanje korupcije, predsedniki, ministri, župani, različni predstavniki za odnose z javnostmi ipd. Kot piše McNair (1998: 68), je veljavnost novinarskih trditev prikazana s sklicevanji na avtoritativne druge. Uradni viri so običajno pojmovani kot tisti, ki »bolje vedo«. Viri na uradnih položajih so domnevno bolj zaupanja vredni; so bolj prepričljivi, ker so njihova dejstva in mnenja uradna (Gans 1979/1999: 246–247).

Novinar, ki uporablja to strategijo, bralcu sporoča, da lahko njegovemu prispevku zaupa, saj je bila spoštovana norma preverjanja informacij pri (številnih) zaupanja vrednih virih. Ta strategija pa ima še dodaten cilj: ko zgodba postane kontroverzna – kar je pri poročanju o škandalih pogosto –, se novinar lahko (o)brani, da je njegova zgodba temeljila na uradnih virih.

6.3 Strategija opiranja na anonimne (skrivne) vire

Ob uradnih virih na visokih položajih, ki so v prispevkih razvidni oziroma imenovani, je analiza opozorila tudi na številna sklicevanja na anonimne vire. Analiza besed je pokazala, da v nekaterih primerih dejansko gre za uradni vir, ki se skriva za oznako anonimnosti. V naslednjem tipičnem primeru je »vladni predstavnik« neimenovani uradni vir:

Ljubljana – Ob težavah ministrstva za zunanje zadeve zaradi (pre)majhnega voznega parka, ženo zunanjega ministra Rupla prevaža šofer z avtom zunanjega ministrstva celo po zasebnih poteh, na primer po nakupih, nam je nedolgo tega zaupal vladni predstavnik.

Ob tem pa ni pozabil izpostaviti visokih etičnih meril, ki si jih je ob nastopu mandata postavila Janševa vlada in s katerimi to ravnanje ministra in njegove žene ni ravno v sozvočju. Odločili smo se, da te navedbe preverimo ...

Analiza je tudi pokazala, da v večini analiziranih prispevkov ni bilo niti najmanjšega namiga, katere vrste vir (uradni, neuradni) stoji za oznako anonimnosti, kar ponazarjamo z naslednjim tipičnim primerom:

V tem času smo izvedeli še nekaj podrobnosti, kako je potekal notranji boj v policiji pred zaustavitvijo preiskave v zadevi Marjetica Rupel. Po naših podatkih je bil tožilec /.../ na začetku preiskave /.../ izredno zavzet, da se zadeva razišče. /.../ Ugotovitve nadzora nad policijo /.../ so lahko tudi usodne za kariero šefa kriminalistov /.../, [vendar] bo krivdo v policiji težko »subjektivizirati«, pravijo dobro obveščeni /.../.

Fraze kot »po naših podatkih«, »smo izvedeli neuradno« in »pravijo dobro obveščeni« konotirajo pomen, da je novinar aktivno preiskal škandal, tj. da je aktivno iskal informacije in vzdrževal stike s pomembnimi viri, vendar razlogi za uporabo skrivnih virov niso predstavljeni.

Uporaba neimenovanih virov je upravičena, ko ima vir legitimen razlog, da prosi za zaupnost; vendar bi novinarji morali premisliti virove motive in verodostojnost, preden ugodijo njegovi zahtevi po anonimnosti (Smith 1999: 127–130). *Kodeks novinarjev Slovenije* (Društvo novinarjev Slovenije 2002) v 4. členu določa, da mora novinar – kadar je le mogoče – navesti vir: »Javnost ima pravico poznati vir, da bi lahko ocenila njen pomen in verodostojnost. Če sicer ni mogoče pridobiti informacije, se novinar lahko dogovori o anonimnosti vira.« Ko novinar navaja informacije neidentificiranega vira, je občinstvo prikrajšano za možnost, da samo presodi verodostojnost informacije (Seib in Fitzpatrick 1997: 104–105). Zato v nekaterih tujih časnikih od novinarjev zahtevajo obrazložitve, zakaj so svojim virom priznali anonimnost, kar bralcem omogoča premislek o verodostojnosti teh virov (Smith 1999: 131). Na podlagi analize makropropozicij ugotavljamo, da novinarji niso predstavili razlogov za uporabo zaupnih virov. Tako cilj te strategije ni objava informacij, ki so ključnega pomena, vendar jih ni bilo možno dobiti drugače; nasprotno, ta strategija služi ustvarjanju podobe preiskovalnega novinarstva, četudi legitimni razlogi za uporabo skrivnih virov niso razvidni. Namesto da bi bila sredstvo, ki ga novinarji smejo uporabljati zgolj v izjemnih okoliščinah – ko javni interes ne more biti dovolj uresničen le z uporabo razvidnih virov –, uporaba skrivnih virov postane »cilj po sebi«, ki naj služi kot dokaz, da se je zgodila novinarska preiskava. Nadalje, obstoj »preiskave« v taki ali drugačni obliki, z relevantnimi rezultati ali brez njih, v povezavi s škandalom ali ne, nakazuje, da smemo govoriti o preiskovalnem novinarstvu.

6.4 Strategija sklicevanja na splošno védenje in zdrav razum

Na podlagi analize besed ugotavljamo, da so se novinarji pri utemeljevanju opravljenih preiskav sklicevali na *splošno védenje*, tj. tisto, kar na splošno velja za resnično, vendar je to najnižja raven dokazovanja v argumentaciji (gl. Tolson 1996: 29–32). V novinarstvu velja pravilo, da naj bi novinarji vedno pripisali vire, če nečesa niso vi-

deli na lastne oči, razen če gre za splošno védenje (Mencher 2000: 49). Vendar lahko sklicevanje na splošno védenje opravlja dodatno vlogo: pri pomanjkanju višjih ravni dokazovanja lahko služi kot zadosten dokaz resničnosti, še posebej, če je združeno s sklicevanjem na *zdrav razum*, tj. argumentacijskim sredstvom, ki je pogosto uporabljeno v tabloidnem novinarstvu. Sklicevanje na domnevno združujočo silo zdravega razuma vzpostavlja stik med avtorjem in bralcem (gl. Mautner 2008: 43). To strategijo lahko razkrijemo v naslednjem tipičnem primeru:

Šofer je kar precej časa čakal, preden je dvajset minut čez enajsto uro iz hiše prišla ministrova soproga Meta Rupel. Šofer ji je vljudno odprl vrata in Ruplova žena je sedla v okolju prijazno vozilo. Minili sta slabi dve uri, ko sta se vrnila s kupom vrečk in drugih nakupljenih stvari. Začelo se je iztovarjanje avtomobila: ministrova žena je odnesla sirkovo metlo in smetišnico, prašek ariel in zavitek papirnatih brisač, šofer pa zaboj mleka in več vreč, na katerih je bil napis ljubljanske blagovnice Maximarket. .../

V preteklosti se je že nekajkrat izkazalo, da ravnanje ministra Rupla ni ravno zgled varčnosti. Tako je na primer v Bruslju prenočeval v hotelu za skoraj tisoč evrov ali kar trikrat dražje, kot je stala nočitev premiera Janeza Janše, so mu pa bile v luksuzni sobi, v kateri je prenočeval, med drugim na voljo pernice iz gosjega perja in posteljina iz stoodstotnega egipčanskega bombaža.

Analiza makropropozicij v zgornjem tipičnem primeru kaže, da je novinar navajal podrobne podatke brez interpretacije. Namreč, ko je ministrova žena uporabila službeni avto in šoferja z ministrstva za nakupe, je obstajala možnost, da so bili kupljeni predmeti namenjeni uradnim diplomatskim priložnostim, npr. sprejemom. Vendar podroben seznam kupljenih proizvodov služi kot dokaz, da je šlo za neupravičeno uporabo, kajti navedeni proizvodi niso take vrste, da bi jih lahko uporabljali ob uradnih diplomatskih priložnostih. V tem primeru novinar kombinira strategijo faktizma z implicitnim sklicevanjem na splošno védenje in zdrav razum, ki nam narekuje, da taki proizvodi niso namenjeni uradni, ampak zasebni rabi.

Cilj te strategije je zakriti vrzeli v novinarjevi argumentaciji. Na primer, čeprav bi morda lahko dejali, da je novinar ponudil dovoljšen dokaz kršitve, ki jo je storila ministrova žena (in minister), se je odločil za vključitev dodatnih prvin v argumentaciji, in sicer za opisovanje dogodka v Bruslju. Dogodek, ko je ministrova žena uporabila službeni avto in šoferja za zasebne zadeve, in dogodek, ki naj bi služil kot dokaz ministrove lastne zapravljivosti, se medsebojno podpirata kot argumenta, znova implicitno sklicujoč se na zdrav razum: *Minister je že znan kot zapravljalec davkoplačevalskega denarja, potemtakem kaj drugega od njegove žene niti ne moremo pričakovati!* In obratno: *Ministrovo ženo so ujeli, kako zapravlja davkoplačevalski denar, kar je zgolj nadaljnji dokaz tega, kako minister zlorablja svoj uradni položaj!*

7 Novinarske interpretacije polpreiskovalnega novinarstva

Novinarji, ki uporabljajo opisane strategije, so ponudili tri vrste odgovorov na vprašanje, kako razumejo in upravičujejo polpreiskovalno novinarstvo. Ti odgovori ponazarjajo njihove poglede na (pol)preiskovalno novinarstvo kot tudi na splošne razmere v (slovenskem) novinarstvu in medijih.

Trije intervjuvanci so jasno izrazili nezadovoljstvo nad svojim delom; priznali so, da se že leta ne ukvarjajo več s »pravim« preiskovalnim novinarstvom. Vendar pa zaradi zahtev svojih urednikov uporabljajo strategije, s katerimi poskušajo prikazati, da so njihove prakse preiskovalnonovinarske: »Pred leti smo delali pravo preiskovalno novinarstvo, zdaj pa počnemo le to, kar delajo navadni novinarji. To je nedopustno /.../, ampak če hočem plačo, moram ustvarjati vtis preiskovanja, saj urednik to zahteva.« (Novinar A.) Intervjuvanci so preiskovalno novinarstvo opredelili kot razkrivanje informacij, ki jih vplivne elite želijo prikriti: »Pri pravem preiskovalnem novinarstvu gre za razkrivanje informacij, ki jih tisti, ki imajo moč, poskušajo na vsak način skriti.« (Novinar B.) Krivdo za izvajanje (zgolj) polpreiskovalnega novinarstva pripisujejo urednikom, ki dajejo prednost dobičku: »Uredniki so krivi za to, saj so se prodali lastnikom, zato nas vidijo le kot strošek /.../; preiskovalno novinarstvo vzame veliko časa, zato je zanje izguba denarja.« (Novinar C.) Trije novinarji so dejali, da krivijo tudi sebe, saj bi se morali upreti zahtevam urednikov. Vendar se ne, ker vedo, da bi bili pri tem neuspešni: »Del krivde vzamem nase, ker delam tisto, kar od mene zahtevajo, namesto da bi se uprl. Ampak že zdaj vem, da ne bi ničesar dosegel, razen tega, da bi izgubil delo, kajti moji kolegi me ne bi podprli.« (Novinar A.)

Več kot polovica intervjuvancev se je s polpreiskovalnim novinarstvom sprijaznila; upravičujejo ga s splošnimi spremembami novinarskih praks: »Počnem samo to, kar je v dani situaciji mogoče. Danes pač imamo drugačno novinarstvo.« (Novinar D.) Tako so krivdo pripisali imaginarnemu »sodobnemu novinarstvu« ali »drugačnemu novinarstvu«. Sodobno novinarstvo so opisali kot prakso, ki v ospredje postavlja kratkost, nezapletenost, preprostost, hitrost ter prilagoditev okusu in navadam bralcev: »To počnem zaradi sodobnih trendov v novinarstvu, ki ne marajo kompleksnosti, ampak raje spodbujajo preprostost, ker je za to potrebno manj časa, obenem pa je bolj brano s strani občinstva.« (Novinar E.) Ti intervjuvanci so preiskovalno novinarstvo opredelili tako, da so izpostavili določene elemente preiskovanja; omenili so uporabo obstoječih podatkov in vzdrževanje stikov s pomembnimi viri, zlasti uradnimi: »Zakaj me to sprašujete? Seveda preiskujem; kako pa mislite, da dobim vroče informacije? Ja od svojih virov. Ali ni to bistvo preiskovalnega novinarstva?« (Novinar F.) Na vprašanje, zakaj navajajo anonimne vire, ne da bi predstavili razloge za anonimnost ali motive virov, so odgovorili, da zaradi nezanimanja bralcev: »Zakaj bi moral to pisati? Bralcev to pač ne zanima.« (Novinar F.)

Eden od intervjuvanih novinarjev je celo trdil, da njegovo delo, ki temelji na reprodukciji uradne agende, izboljšuje preiskovalno novinarstvo, saj imajo njegovi prispevki večji družbeni učinek: »Preiskovalno novinarstvo doslej ni dosegalo kakršnihkoli sprememb, bilo je le zelo drago. Po drugi strani pa je to, kar jaz počnem, zelo brano in povzroča spremembe! Ko uporabim informacije uradnih virov, da naredim kratko in preprosto zgodbo, ljudje o njej govorijo in zahtevajo odstop. In za to porabim le malo denarja.« (Novinar J.)

8 Razprava in zaključek

Tekstovna analiza in poglobljeni intervjuji z novinarji so razkrili štiri strategije ustvarjanja podobe, da je bila v novinarskem sporočanju izvedena novinarska preiskava. Najpogosteje – v vseh analiziranih prispevkih – je bila uporabljena strategija obsežnega navajanja uradnih virov. Razkrivanje škandala pogosto ni izviralo iz novinarske preiskave, ampak so ga novinarji začeli preiskovati takrat, ko so ga pred oči javnosti že postavili uradni viri; tako so ti viri postavljali medijski predmetnik, medtem ko so novinarji zgolj poročali o tistem, kar je že bilo razkrito, in si razkritje kasneje prisvojili kot rezultat preiskovalnega novinarstva. Proces »postavljanja tem« (*agenda building*), njihovega uokvirjanja in usmerjanja v nadaljnjem poročanju je temeljil na uradnih virih informacij. Analiza je opozorila na pomanjkljivosti pri delu novinarjev ne glede na to, kdo so bili viri razkritja škandala in kakšne metode je novinar uporabil. Feldstein (2007: 500–501) trdi, da je ključna prvina preiskovalnega novinarstva *izvirnost*. Za razliko ob »običajnih« novinarjev, ki svoje delo opravljajo v razmerah vsakodnevnih rokov oddaje prispevkov, od preiskovalnih novinarjev pričakujemo, da bodo aktivnejši, da bodo preiskovali pod površjem, brskali za izvirnimi informacijami, in ne zgolj delovali kot megafoni predmetnikov, ki jih postavljajo drugi. Zanašanje na uradne institucije in vire ter navajanje javno dostopnih dokumentov in poročil drugih medijev ne tvorita novinarske preiskave. Kot poudarja Randall (2000: 10), preiskovalno novinarstvo »ni povzetek sestavljanja spoznanj in podatkov drugih«.

V analiziranih besedilih je bila podoba preiskovalnega novinarstva ustvarjena tudi s sklicevanjem na skrivne vire, nujnost njihove uporabe pa ni bila razložena in tudi ne vsaj implicitno razvidna iz vsebine besedil. Vendar pa obstajajo dvomi o verodostojnosti, motivih in celo obstoju teh virov, deloma tudi zato, ker smo v besedilih naleteli na nedoslednosti pri ponavljanju tega, kar so domnevno povedali. Polpreiskovalno novinarstvo je podobno temu, kar Feldstein (2007: 503–505) opisuje kot model razkrinkavanja na podlagi informatorjev, ki »govorijo iz trebuha«. Za ta model je značilno, da predmetnik postavljajo viri, ki novinarja oskrbujejo z informacijami. Njihovi motivi so lahko zelo različni: maščevanje, politična ideologija, osebne ali profesionalne ambicije idr. Na primer, vire na srednjih ravneh javnega sektorja lahko motivira ogorčenje zaradi nepravilnosti v njihovih organizacijah, zato informacije sporočijo novinarjem; nekateri pa informacije sporočajo, da bi uveljavili svoje zasebne interese (Flynn 2006: 264).

Novinarji so uporabili tudi strategijo faktizma, tj. navajanja prekomernih in skrajno podrobnih podatkov, ki zaradi pomanjkanja interpretacij in informacij iz ozadja bralcu ne nudijo smiselnega pomena. Bistvo preiskovalnega novinarstva je predstavitev razkritih informacij v specifičnem družbenem kontekstu in okvirih družbenih odnosov v družbi. Če take predstavitve ni, bralci informacij ne razumejo (gl. Johnson-Cartee 2005) ter ne dobijo jasnega sporočila o družbenem pomenu in učinkih razkritih informacij.

Uporaba strategije sklicevanja na splošno védenje in zdrav razum opozarja na neaktivnost, nesposobnost ali celo lenobo novinarjev pri zbiranju dokazov, istočasno pa opravlja močno ideološko funkcijo, saj naturalizira določeno interpretacijo dogodka ali situacije kot prevladujočo in edino veljavno (gl. Hartley 1996).

V izbranih medijih nismo našli »čistega« preiskovalnega novinarstva. Kot smo dejali že uvodoma, lahko glavne razloge za tako stanje pripišemo tržni usmerjenosti medijskih lastnikov, menedžerjev in tudi urednikov, ki na eni strani poskušajo zmanjševati stroške novinarske produkcije, na drugi pa ohranjati podobo preiskovalnega novinarstva, ker je to ključnega pomena za kakovostno novinarstvo. Poglobljeni intervjuji so razkrili dodaten razlog: novinarji sprejemajo razmere v svojem poklicu kot samoumeven kontekst, na katerega nimajo vpliva, zato ga niti ne poskušajo spremeniti. Enega od razlogov pa ugotavljamo tudi na podlagi novinarskih pogledov na preiskovalno novinarstvo: večina ga je opisovala zgolj v smislu ohranjanja mreže pomembnih uradnih virov in zbiranja lahko dostopnih podatkov. Novinarji so svoje sodelovanje v polpreiskovalni novinarski praksi poskušali upravičiti na različne načine. Zelo konformistično so sprejeli izgovor o »sodobnem novinarstvu«, v katerem je novinarstvo pač podrejeno ekonomiji, kar pomeni, da je preiskovalno novinarstvo predrago. Pri upravičevanju svojega ravnanja so se zatekli tudi k imaginarnim okusom in željam svojih občinstev. Nekateri pa so del krivde prevzeli nase, vendar so pri tem izpostavili prepričanje, da spremembe niso možne, saj se ne morejo upreti ukazom urednikov, ki – pod pritiski uprave po zmanjšanju stroškov – zahtevajo uresničevanje polpreiskovalnega novinarstva.

Polpreiskovalnega novinarstva ne smemo enačiti s kvazipreiskovalnim novinarstvom ali celo senzacionalizmom, saj za razliko od njiju vsaj deloma upošteva javni interes in spoštuje profesionalne norme novinarskega sporočanja. Čeprav tej, po rezultatih sodeč že precej ustaljeni praksi ne moremo priznati statusa »pravega« preiskovalnega novinarstva, ga po drugi strani tudi ne moremo šteti med »običajno«, tj. nepreiskovalno novinarstvo, predvsem pa ga ne moremo opustiti kot novinarstvo nizke kakovosti in povsem dvomljive profesionalnosti. Ta praksa v mnogih značilnostih ustreza zahtevam preiskovalnega novinarstva, kot je prevladujoče razumljeno v novinarskih študijah: izbira in izpostavlja ustrezne teme, ki jih deloma preiskuje, in pri tem uporablja za preiskovalno novinarstvo značilne metode. Vendar to počne pomanjkljivo, pomanjkljivosti pa zakriva s strategijami, ki ustvarjajo vtis, da je bilo pogojem za uvrstitev v ta zahteven način novinarskega sporočanja (v celoti) zadoščeno.

Vendar naša razprava ne sme ostati zgolj na ravni opisa (ne)izpolnjevanja postavk preiskovalnega novinarstva in (ne)spoštovanja profesionalnih novinarskih načel. Pomemben je premislek o družbenih učinkih te prakse, ki so problematični. Novinarji ne razkrivajo pomanjkljivosti in nepravilnosti v družbenih sistemih regulacije, ampak dejansko stabilizirajo odnose moči v družbi. In ker to počnejo prikrito, z uporabo strategij, ki ustvarjajo vtis kakovostnega preiskovalnega novinarstva, bralca napeljujejo, naj odvrže obrambne mehanizme kritične razdalje do upovedanega, k vzpostavljanju katerih bi ga morebiti spodbujal očitneje problematičen novinarski diskurz, in naj brez dvomov zaupa temu, kar mu sporoča »kakovostni tisk« kot najvišji in najbolj zaupanja vreden nadzornik uporabe in zlorabe družbene oblasti. Torej je ta praksa za bralce škodljiva, saj pod krinko preiskovalnega novinarstva sprejemajo predmetnike in okvire uradnih virov.

Literatura

- Amon, Smilja (2004): Obdobja razvoja slovenskega novinarstva. V M. Poler Kovačič in M. Kalin Golob (ur.): Poti slovenskega novinarstva: 53–68. Ljubljana: FDV.
- Anderson, David, in Benjaminson, Peter (1976): Investigative Reporting. Bloomington, London: Indiana University Press.
- Aucoin, James L. (2005): The Evolution of American Investigative Journalism. Columbia: University of Missouri Press.
- Barnett, Steven (2004): Media Ownership Policies. *Pacific Journalism Review*, 10 (2): 8–19.
- Beecher, Eric (2009): Democracy and the Near-Death of Public Trust Journalism. 8. april. Dostopno prek: <http://Www.Crikey.Com.Au/2009/04/08/Democracy-And-The-Near-Death-Of-Public-Trust-Journalism/> (26. 2. 2010).
- Bennett, W. Lance (1996): News. White Plains: Longman Publishers.
- Berkowitz, Dan (2007): Professional Views, Community News. *Journalism*, 8 (5): 551–558.
- Boardman, David (2008): Making Firm a Newspaper's Focus on Investigative Reporting. *Nieman Reports*, jesen: 5–6.
- Burgess, Robert G. (1982): The Unstructured Interview as a Conversation. V R. G. Burgess (ur.): *Field Research*: 107–110. London: Routledge.
- Chalaby, Jean K. (2004): Scandal and the Rise of Investigative Reporting in France. *American Behavioral Scientist*, 47 (9): 1194–1207.
- Colarič, Helena (2003): Preiskovalno novinarstvo v Sloveniji. Ljubljana: FDV.
- Cordell, Marni (2009): What is Happening to Investigative Journalism? *Pacific Journalism Review*, 15 (2): 118–131.
- Day, Louis A. (2000): Ethics in Media Communications. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- De Burgh, Hugo (2000): Introduction. V H. De Burgh (ur.): *Investigative Journalism*: 3–25. London: Routledge.
- De Burgh, Hugo (2003): Kings without Crowns? *Media, Culture & Society*, 25 (6): 801–820.
- Društvo novinarjev Slovenije (2002): Kodeks novinarjev Slovenije. Dostopno prek: www.novinar.com (26. 2. 2010).
- Erjavec, Karmen, in Poler Kovačič, Melita (2009): A Discursive Approach to Genre. *European Journal of Communication*, 24 (2): 147–164.
- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis*. London, New York: Longman.
- Fairclough, Norman (2003): *Analysing Discourse*. London, New York: Routledge.
- Feldstein, Mark (2007): Dummies and Ventriloquists. *Journalism*, 8 (5): 499–509.
- Flynn, Kathryn (2006): Covert Disclosures. *Journalism Studies*, 7 (2): 256–273.
- Fowler, Roger (1991): *Language in the News*. London, New York: Routledge.
- Franklin, Bob, in dr. (2005): *Key Concepts in Journalism Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

- Gans, Herbert J. (1979/1999): *Deciding what's News*. V H. Tumber (ur.): *News*: 235–248. Oxford: Oxford University Press.
- Gitlin, Todd (1980): *The Whole World Is Watching*. Berkeley: University of California Press.
- Hall, Stuart, in dr. (1999): *Policing the Crisis*. V H. Tumber (ur.): *News*: 249–256. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Hansen, Anders, in dr. (1998): *Mass Communication Research Methods*. London: Macmillan Press.
- Hartley, John (1996): *Popular Reality*. London: Arnold.
- Johnson-Cartee, Karen S. (2005): *News Narratives and News Framing*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Just, Marion, in dr. (2002): *Investigative Journalism despite the Odds*. *Columbia Journalism Review*, 41 (4): 102–103.
- Kalin Golob, Monika, in Poler Kovačič, Melita (2005): *Med novinarskim stilom in etiko*. *Družboslovne razprave*, 21 (49/50): 289–393.
- Kieran, Matthew (2000): *The Regulatory and Ethical Framework for Investigative Journalism*. V: H. De Burgh (ur.): *Investigative Journalism*: 156–176. London: Routledge.
- Košir, Manca (1993): *Slovenski dnevnik v luči Kodeksa novinarjev RS*. *Teorija in praksa*, 30 (11–12): 1233–1241.
- Lull, James, in Hinerman, Stephen (1997): *The Search for Scandal*. V J. Lull in S. Hinerman (ur.): *Media Scandals*: 1–33. Cambridge: Polity Press.
- Marron, Maria (1995): *How Irish Journalists View Investigative Reporting*. *Newspaper Research Journal*, 16 (4): 87–102.
- Mautner, Gerlinde (2008): *Analyzing Newspapers, Magazines and Other Print Media*. V R. Wodak in M. Krzyzanowski (ur.): *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*: 30–53. New York: Palgrave Macmillan.
- McManus, John H. (1994): *Market-Driven Journalism*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- McNair, Brian (1998): *The Sociology of Journalism*. London: Arnold.
- Mednarodna federacija novinarjev IFJ (1954/1986): *Deklaracija o temeljih novinarske etike*. Dostopno prek: http://Sindikar.Novinar.Com/?M=3&Id_Clanek=51 (21. 2. 2010).
- Mencher, Melvin (2000): *News Reporting and Writing*. Boston: McGraw Hill.
- Merljak Zdovc, Sonja, in Poler Kovačič, Melita (2007): *Investigative Journalism during Socialism and Democracy*. *Journalism*, 8 (5): 522–529.
- Mudhai, Okoth Fred (2007): *Light at the End of the Tunnel?* *Journalism*, 8 (5): 536–544.
- Nip, Joyce Y. M. (2006): *Exploring the Second Phase of Public Journalism*. *Journalism Studies*, 7 (2): 212–236.
- Nord, Lars W. (2007): *Investigative Journalism in Sweden*. *Journalism*, 8 (5): 517–521.
- Picard, Robert G. (2001): *Effects of Recessions on Advertising Expenditures*. *The Journal of Media Economics*, 14 (1): 1–14.
- Poler Kovačič, Melita (1996): *Ethics and Professionalisation of Slovenian Journalism*. *Javnost/The Public*, 3 (4): 107–121.
- Poler Kovačič, Melita (2003): *Preiskovalno novinarstvo, ustvarjanje škandalov in novinarska etika*. *Teorija in praksa*, 40 (2): 207–228.
- Poler Kovačič, Melita (2009): *Semi-Investigative Journalism in Slovenia*. *Medijska istraživanja/Media Research*, 15 (1): 95–119.

- Poler Kovačič, Melita, in Erjavec, Karmen (2008): *Mobi Journalism in Slovenia*. *Journalism Studies*, 9 (6): 874–890.
- Pross, David L., in dr. (1987): *The Impact of Investigative Reporting on Public Opinion and Policymaking*. *Public Opinion Quarterly*, 51 (2): 166–185.
- Randall, David (2000): *The Universal Journalist*. London: Pluto.
- Raphael, Chad, in dr. (2004): *Who Is the Real Target?* *Journalism Studies*, 5 (2): 165–178.
- Richardson, John E. (2007): *Analysing Newspapers*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rolland, Asle (2006): *Commercial News Criteria and Investigative Journalism*. *Journalism Studies*, 7 (6): 940–963.
- Seib, Philip, in Fitzpatrick, Kathy (1997): *Journalism Ethics*. Forth Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Setinšek, Irena, in Božič Marolt, Janja (2009): *Kaj se dogaja z oglaševanjem v začetku leta 2009*. *Mediana*, 22. april. Dostopno prek: <http://www.dmslo.si/media/fokusl.ibo2.pdf> (26. 2. 2010).
- Shoemaker, Pamela, in Reese, Stephen D. (1996): *Mediating the Message*. White Plains: Longman.
- Sigal, Leon V. (1973): *Journalists and Officials*. Lexington: D. C. Heath And Company.
- Smith, Ron F. (1999): *Groping for Ethics in Journalism*. Ames: Iowa State University Press.
- Šuen, Matjaž (1994): *Preiskovalno novinarstvo*. Ljubljana: FDV.
- Tolson, Andrew (1996): *Mediations*. London: Arnold.
- Tong, Jingrong (2007): *Guerrilla Tactics of Investigative Journalists in China*. *Journalism*, 8 (5): 530–535.
- Tong, Jingrong, in Sparks, Colin (2009): *Investigative Journalism in China Today*. *Journalism Studies*, 10 (3): 337–352.
- Tuchman, Gaye (1978): *Making News*. New York: Free Press.
- Valicon (2010): *Nacionalna raziskava branosti 2010*. Dostopno prek: <http://www.nrb.info/podatki/index.html> (26. 2. 2010).
- Van Dijk, Teun A. (1980): *Macrostructures*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Van Dijk, Teun A. (1988): *News as Discourse*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Van Dijk, Teun A. (2000): *New(s) Racism*. V S. Cottle (ur.): *Ethnic Minorities and the Media*: 33–59. Buckingham: Open University Press.
- Weaver, David, in Elliot, Swanzy Nimley (1985): *Who Sets the Agenda for the Media?* *Journalism Quarterly*, 62 (1): 87–94.
- Wodak, Ruth (2003): *Populist Discourses*. *Document Design*, 4 (2): 132–148.
- Zhao, Yuezhi (2000): *Watchdogs on Party Leashes?* *Journalism Studies*, 1 (2): 577–597.

Naslov avtoric:

izr. prof. dr. Melita Poler Kovačič

tel: + 386 1 5805252

e-mail: melita.poler-kovacic@fdv.uni-lj.si

izr. prof. dr. Karmen Erjavec

tel: + 386 1 5805264

e-mail: karmen.erjavec@fdv.uni-lj.si